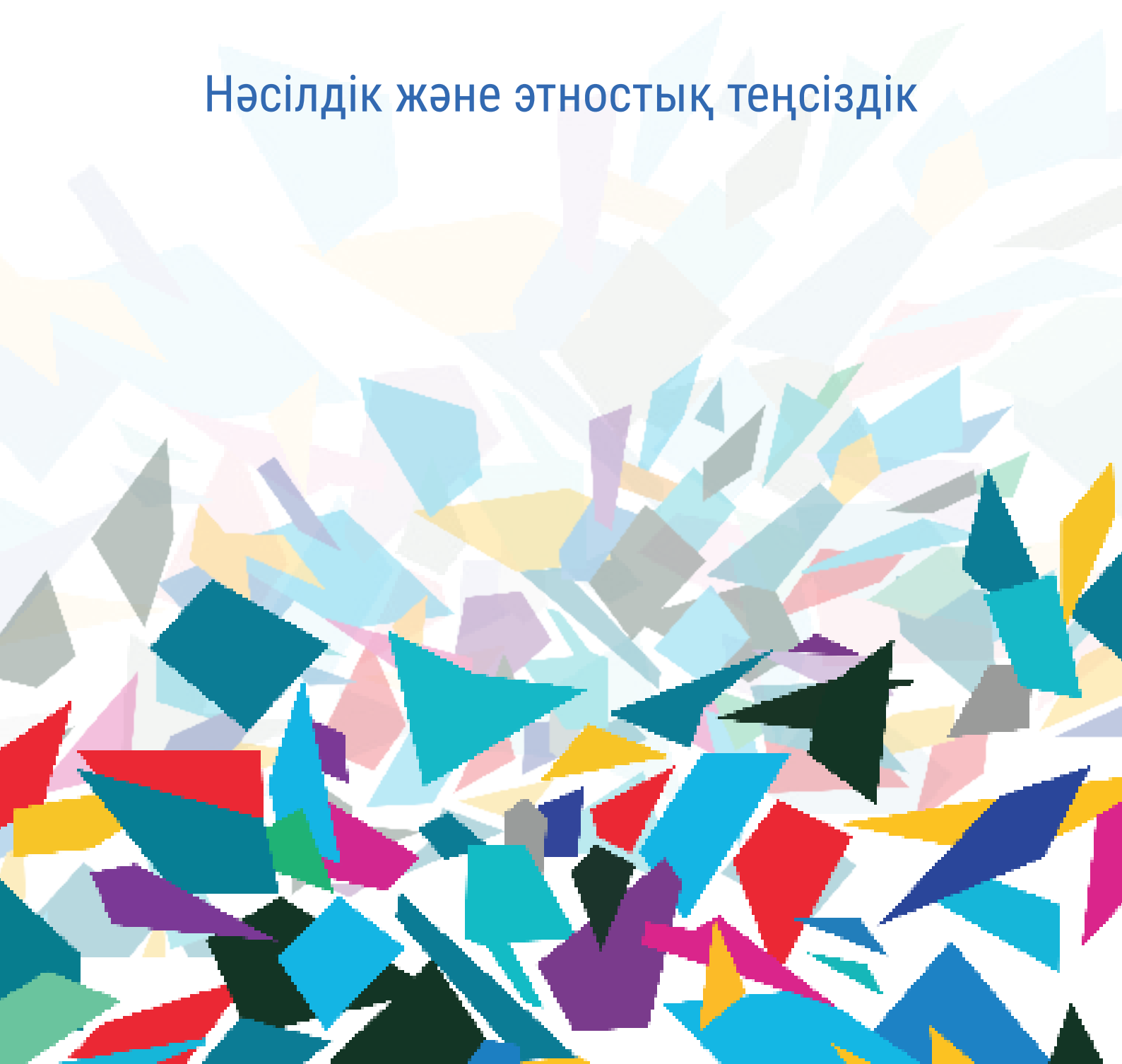

ӘЛЕУМЕТТАНУ НЕГІЗДЕРІ

Нәсілдік және этностық теңсіздік

Дәрістің мақсаты: нәсіл мен этнос ұғымдарын, әртүрлі нәсілдік және этностық топтар жөніндегі идеялардың уақыт өте қалай өзгергенін; азшылық топ, плюрализм және ассимиляция түсініктерін; нәсілдік және этностық топтар тап болатын мәселелерді қарастыру және талдау.

Негізгі терминдер: нәсіл, этностық топ, көпшілік топ, азшылық топ, плюрализм, бұрмаланған пікір, нәсілшілдік, нәсілшілдік дальтонизм, стереотип, дискриминация, сегрегация, заңдастырылған нәсілшілдік.

Нәсілдік және этностық теңсіздік

Нәсіл – сыртқы физикалық ерекшеліктеріне қарай жіктелген әлеуметтік маңызы бар адамдар тобы. Этностық топ – мүшелерінің шығу тегі бір, мәдениеті ұқсас санат. Нәсіл, этнос та әлеуметтік-құрылымдар ретінде қарастырылады. Көпшілік және азшылық топтар тұжырымдамасы аскриптивті (белгіленген) мәртебеге негізделген жүйелі теңсіздікті зерттеу аясын қамтиды. Көпшілік және азшылық топтар арасындағы байланыстар плюрализм, ассимиляция немесе қақтығыс формасында жүзеге асады.

Бұрмаланған пікір, дискриминация, сегрегация және заңдастырылған нәсілшілдік – барлығы нәсілдік және этностық теңсіздіктің орнауына себеп болады. Нәсілшілдік дальтонизм әсерінен тіпті көпшілік топ өкілдері бұрмаланған пікір негізсіз деп тапса да теңсіздік одан ары жалғаса береді. Нәсілдік және этностық теңсіздікті жоюға бағытталған әрекеттерді қолға алғанда бұрмаланған пікір мен дискриминацияны азайтуды ғана көздемей, кең көлемді экономикалық теңсіздік мәселесін шешуді де ойластыру керек.

Нәсілдік және этностық теңсіздіктерге теориялық көзқарастар

Құрылымдық-функциялық теория әлеуметтік құрылымдарды қоғамның қалыпты әрекет етуіне тиімді ететін әдістерді және сол құрылымның тиімсіздігіне әкелетін, жалпы қоғамның мүдделеріне қайшы келетін себептерге баса назар аударатынын білдік. Құрылымдық-функциялық теория қоғамдағы немесе кейбір топтардағы нәсілдік және этносаралық теңсіздіктің қалыптасу жолдарын анықтауға көмектеседі. Құрылымдық-функциялық теория ғалымдары қоғамдағы теңсіздікті бәсеңдету жолдарын анықтап, жағдайды өзгертіп, сол арқылы азаматтық соғыс сияқты конфликтілерге жол бермей, қарекетті жалғастыру мүмкіндіктерін қарастырады. Нәсілдік және этностық қатынастар тұрғысынан ассимиляция процесіне баса назар аударылады.

Қазіргі ғалымдардың көбі нәсілдік және этностық теңсіздікті, әсіресе көпшілік пен азшылық топтар арасындағы теңсіздікті талдау үшін конфликт теориясын пайдаланады. Бұл теория бойынша шектеулі ресурстарға қатысты бәсекелестік барысында технологияға қолжетімділік пен құлиеленушілік сияқты тарихи жағдайлар кейбір топтардың үстемдігін күшейтті, ал басқа топтарды төмендетті. Артықшылықтары бар топтар өз билігін сақтау үшін басқа топтардың үстемдік етуіне жол бермейді. Конфликт теориясының нәсілдік және этностық теңсіздікке көзқарасы әлеуметтік теңсіздікке көзқарасымен бірдей деген пікір бар.

Символдық интеракционизм теориясы күнделікті қарым-қатынаста нәсілдік және этностық теңсіздіктің күшеюін (немесе бәсеңдеуін) түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар символдық интеракционизм теориясы нәсіл мен этнос ұғымдарының өзгеру себептерін түсінуге ықпал етеді. Символдық интеракционизм бізді қоғамдағы негізгі түсініктердің (мысалы, «ақ нәсілді» және «нәсіл» мағыналары) уақыт өте келе әлеуметтік әрекеттесу арқылы қалай өзгергенін зерттеуге шақырады. Мұндай зерттеулер сондай-ақ конфликт теориясына да негізделеді. Өйткені әртүрлі топтардың осы ұғымдарының мағынасынан қалай және неге алыстағанын зерттейді.

Нәсіл – физикалық ерекшеліктері бойынша жіктелген әлеуметтік маңызы бар адамдар санаты.

Этностық топ – шығу тегі бірдей, мәдениеті ортақ адамдардан түзілген қауым.

Көпшілік топ – мәдени, экономикалық және саяси үстем топ.

Азшылық топ – мәдени, экономикалық және саяси тұрғыдан бағынышты топ.

Плюрализм – әрқайсысы өзінің дара мәдениетіне ие екі немесе бірнеше топтың бір қоғамда теңдікті сақтап, бейбіт қатар өмір сүруі.

Бұрмаланған пікір – бұл адамдарды белгілі бір санатқа жатқызуда иррационалды, бұрыс пікірде болу.

Нәсілшілдік – жеке тұлғаның қабілеттері мен нәсілге тән физикалық айырмашылықтарына байланысты және теңсіздік үшін заңды негіздеме деп санау. Нәсілшілдік дальтонизм барлық нәсілдер бірдей, нәсілдер арасында теңдік орнаған деген пікірді басшылыққа алады.

Стереотип – топ мүшелеріне қатысты алдын ала ұйғарылған, күмәнсіз, қарапайым идея.

Дискриминация – адамдарды санаттардағы мүшелігіне қарай кемсіту.

Сегрегация – азшылық және көпшілік топ мүшелерін күштеп айыру, оқшаулау.

Заңдастырылған нәсілшілдік – бейтарап процестердегі қалыпты әрекеттер нәтижесінде көпшілік пен азшылық топтар арасында жүйелі түрде теңсіздіктің орнауы.

Дербес жұмыстарға арналған тапсырмалар

1. Нәсіл және этнос ұғымдарының айырмашылығы мен арақатынасын анықтаңыз.
2. Нәсілдік және этностық теңсіздіктерге қатысты теориялық көзқарастарды талқылаңыз.
3. Этникалық топтардың бірге өмір сүруіне қатысты мәселелерді сипаттаңыз.

Бақылау және талқылау сұрақтары

1. Көптеген адамдар бұрмаланған көзқарас дискриминацияға себеп болады деген пікірде. Керісінше, дискриминация бұрмаланған пікірдің қалыптасуына себеп болған жағдай есіңізде ме?

2. Сіз танытын адамдар, мәселен, қытайлықтар туралы қандай пікірде екендігін ойлаңыз және ақпарат құралдары арқылы олар жөнінде қандай пікір қалыптасады?

3. Кейбір ғалымдар бүгінгі АҚШ-тағы нәсілдік/этностық теңсіздіктің басты себебі жеке нәсілшілдікке емес, заңдастырылған нәсілшілдікке негізделген деп пайымдайды. Бұл тұжырымдамаға қатысты Сіздің ойыңыз қандай?

Қосымша әдебиет және ақпарат көздері

1. Ритцер Дж., Степнички Дж., Әлеуметтану теориясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 856 бет.

2. Бринкерхоф Д., Уэйтс Р., Ортега С., Әлеуметтану негіздері. 9-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 464 б.

3. Мертон Р., Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.

4. Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А., Этносоциология. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 272 с.

5. Смелзер Н., Социология. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.